

Cząsteczki

1. Kwantowy opis stanów energetycznych cząsteczki
2. Funkcje falowe i energia elektronów
3. Ruchy jąder (oscylacje i rotacje)
4. Wzbudzenia cząsteczek

Opis kwantowy cząsteczki jest bardziej skomplikowany niż atomu. Hamiltonian przy zaniedbaniu oddziaływań związanych ze spinem ma następującą postać:

$$\hat{H} = -\frac{\hbar^2}{2m} \sum_i \nabla_i^2 - \sum_N \frac{\hbar^2}{2M_N} \nabla_N^2 - \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \sum_{N,i} \frac{Z_N e^2}{|\vec{r}_i - \vec{R}_N|} + \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \sum_{N < K} \frac{Z_N Z_K e^2}{|\vec{R}_N - \vec{R}_K|} + \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \sum_{i < j} \frac{e^2}{|\vec{r}_i - \vec{r}_j|}$$

gdzie jądra oznaczone są symbolami N lub K , elektrony zaś i lub j ; m, e – odpowiednio masa i ładunek elektronu;

$M_N, Z_N e$ - odpowiednio masa i ładunek N -tego jądra;

$\vec{r}_i, \vec{R}_N$ oznaczają współrzędne elektronów i jąder.

$$\hat{H}(\vec{r}, \vec{R})\Psi(\vec{r}, \vec{R}) = E\Psi(\vec{r}, \vec{R})$$

$\vec{r}$ $\vec{R}$ symbolizują skrótowo wszystkie współrzędne elektronów i jąder

Problem upraszcza się znacznie, kiedy wiedząc że jądra atomowe są znacznie cięższe od elektronów i poruszają się znacznie wolniej od nich wyeliminujemy z hamiltonianu energię kinetyczną jąder (przybliżenie $M=\infty$). Powstałe w ten sposób nowe r. Schrodingera opisuje ruch tylko elektronów przy ustalonej konfiguracji jąder.

$$\hat{H}_{el}(\vec{r}, \vec{R})\psi_{el}^k(\vec{r}, \vec{R}) = E_{el}^k\psi_{el}^k(\vec{r}, \vec{R})$$

Okazuje się, że trzymając się dalej tego przybliżenia, można całą funkcję falową zapisać w postaci iloczynu funkcji falowej jądrowej $\chi^n(\vec{R})$ i funkcji falowej elektronowej $\psi_{el}^n(\vec{r}, \vec{R})$, przy ustalonym położeniu jąder.

$$\Psi(\vec{r}, \vec{R}) = \chi^n(\vec{R})\psi_{el}^n(\vec{r}, \vec{R})$$

Funkcja opisująca ruch jąder spełnia następujące równanie:

$$[\hat{T}_N + E_{el}^n(\vec{R})]\chi^n(\vec{R}) = E\chi^n(\vec{R})$$

gdzie $\hat{T}_N$ jest operatorem energii kinetycznej jąder, zaś $E_{el}^n(\vec{R})$ jest energią elektronów przy ustalonym położeniu jąder.

Ruch jąder odbywa się w potencjale wyznaczonym przez energię n -tego stanu elektronowego i często mówi się, że zależność $E_{el}^n(\vec{R})$ wyznacza **powierzchnię energii potencjalnej**.

Opisane postępowanie nosi nazwę przybliżenia Borna-Oppenheimera.

Operator $\hat{T}_N$ zawiera część odpowiadającą ruchowi postępowemu środka masy cząsteczki – pominiemy ją, nie jest skwantowana i istotna dla nas.

W operatorze tym mamy jeszcze składnik odpowiadający energii kinetycznej drgań (oscylacji) jąder wokół położenia równowagi $\hat{T}_{osc}$

oraz obrotu (rotacji) cząsteczki jako całości $\hat{T}_{rot}$.

Dla małych drgań (zaniedbujemy zmianę odległości jąder i modyfikację momentu bezwładności, wpływające na obrót cząsteczki) i powolnych obrotów (zaniedbujemy siłę odśrodkową, zmieniającą położenie równowagi jąder) można rozseparować ruch oscylacyjny i rotacyjny oraz zapisać jądrową część funkcji falowej jako:

$$\chi(\vec{R}) = \chi_{osc}(\vec{R})\chi_{rot}(\vec{R})$$

Wracając do całkowitej funkcji falowej i całkowitej energii mamy zatem:

$$\Psi(\vec{r}, \vec{R}) = \psi_{el}^n(\vec{r}, \vec{R})\chi_{osc}(\vec{R})\chi_{rot}(\vec{R})$$

$$E = E_{el} + E_{osc} + E_{rot}$$

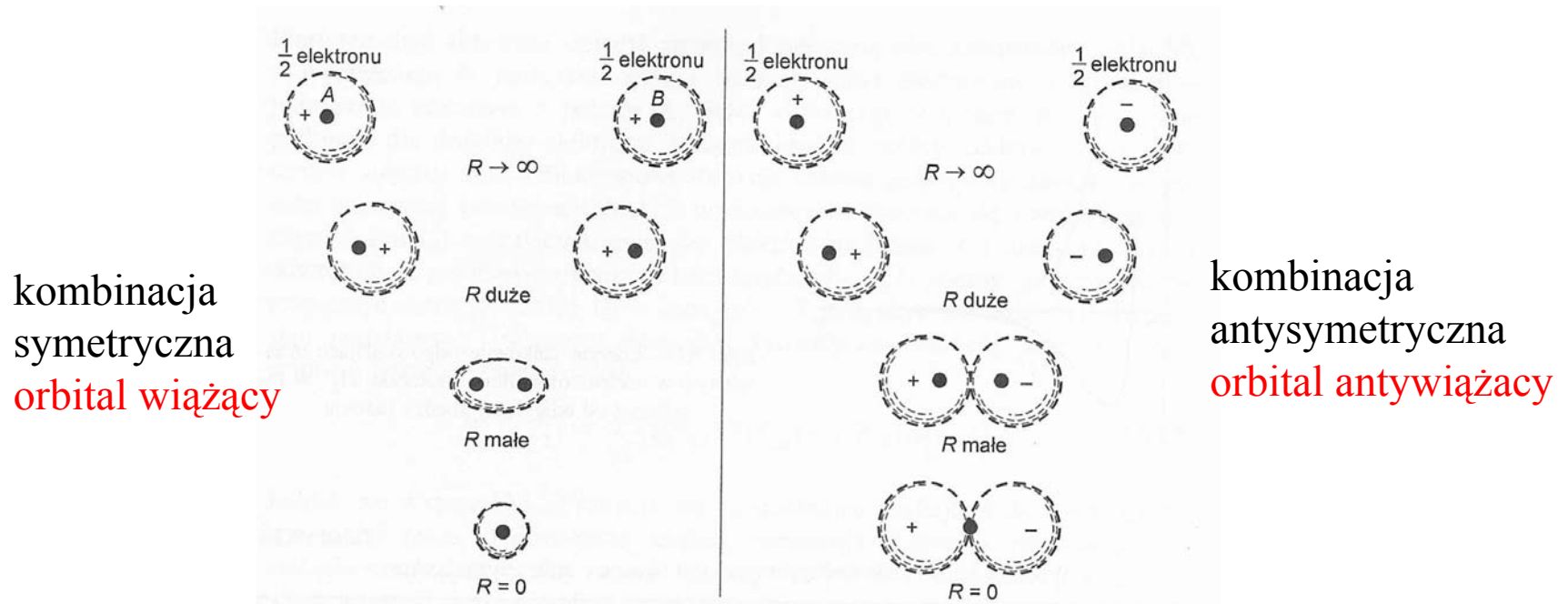
Szukamy więc najpierw energii elektronowej sparametryzowanej przez położenie jąder $\vec{R}$, a następnie rozważamy ruch oscylacyjny i rotacyjny jąder.

Rozważmy najprostszą cząsteczkę H_2^+ .

Hamiltonian dla funkcji elektronowej ma postać:

$$\hat{H}_{el} = -\frac{\hbar^2}{2m_e} \Delta - \frac{e^2}{4\pi\epsilon_0 r_1} - \frac{e^2}{4\pi\epsilon_0 r_2}$$

Gdzie r_1 i r_2 są odległościami elektronu od odpowiednio pierwszego i drugiego jądra.

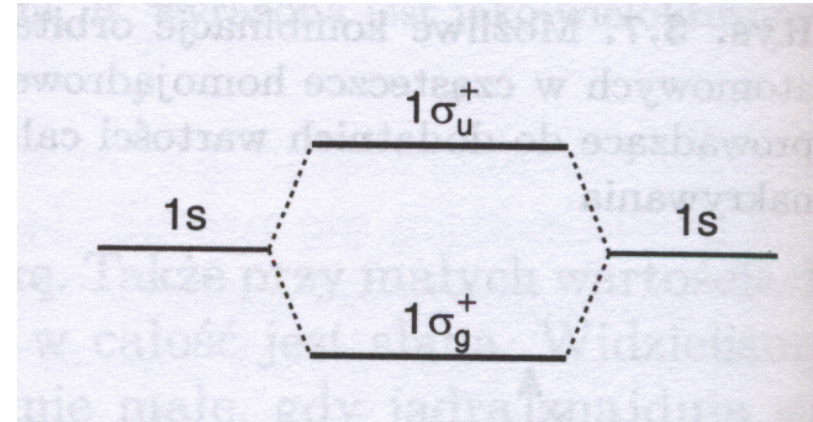

Budowanie elektronowej funkcji falowej cząsteczki H_2^+

Cząsteczka H_2^+

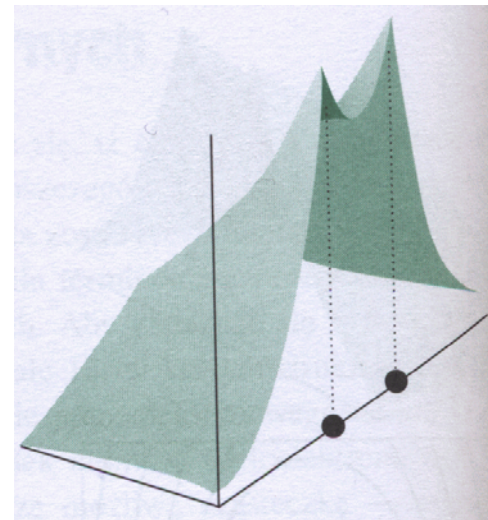
$$\Psi_+ = N_+ (1s_A + 1s_B)$$

$$\Psi_- = N_- (1s_A - 1s_B)$$

$$\Psi_+^2 = \frac{1}{1+S} \left[\frac{1}{2} (\varphi_A^2 + \varphi_B^2) + \varphi_A \varphi_B \right]$$

$$\Psi_-^2 = \frac{1}{1-S} \left[\frac{1}{2} (\varphi_A^2 + \varphi_B^2) - \varphi_A \varphi_B \right]$$

Cząsteczka H_2^+

Odległość jąder atomowych
dla minimum energii, R_e

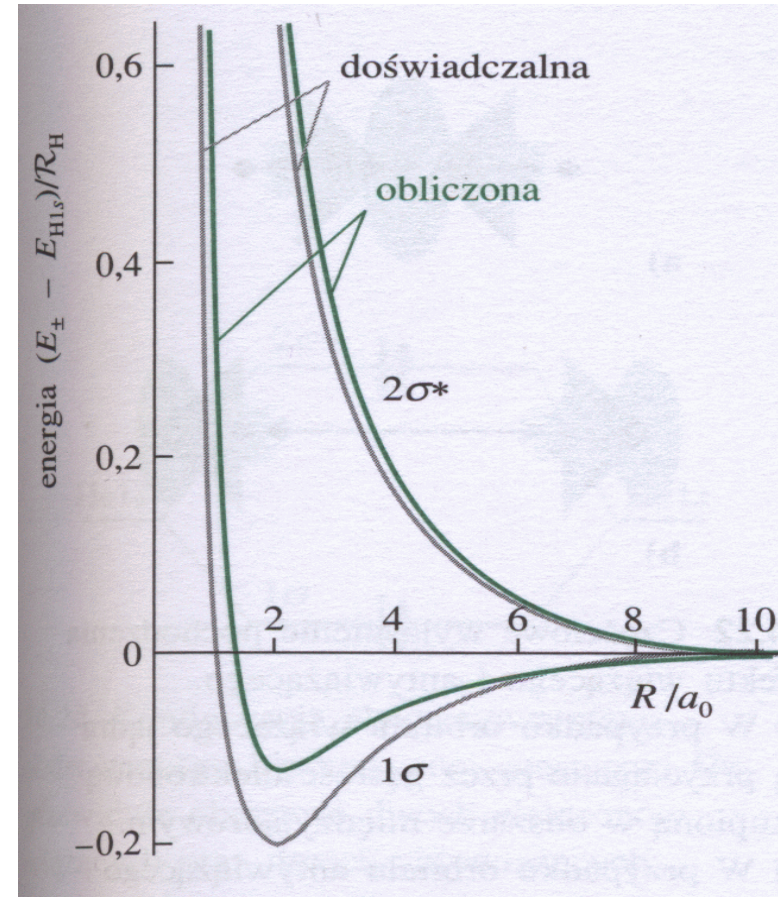
$R_e = 130$ pm

$R_e = 106$ pm   doświadczenie

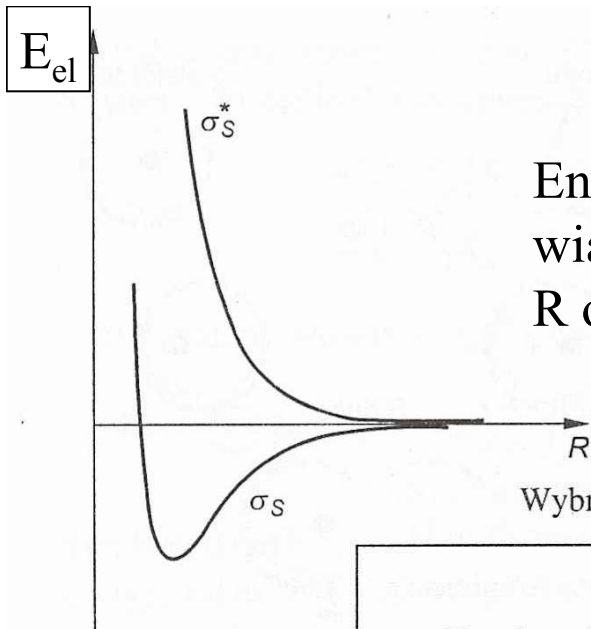
Energia dysocjacji, D_e

$D_e = 1.77$ eV,

$D_e = 2.6$ eV   doświadczenie

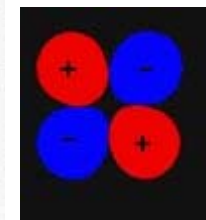
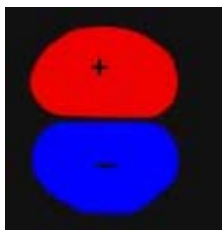
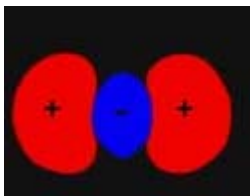

Energie elektronowe odpowiadające stanom wiążącym i antywiązącym w cząsteczce H_2^+ .
 R oznacza tu odległość między jądrami

Wybrane kombinacje funkcji atomowych tworzące funkcje cząsteczkowe

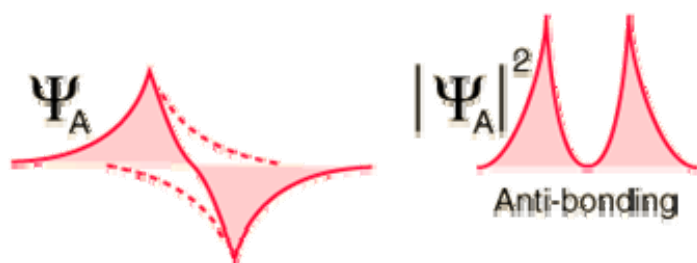
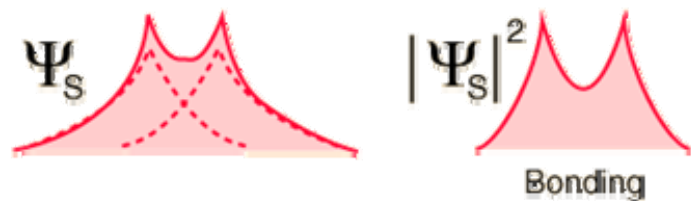
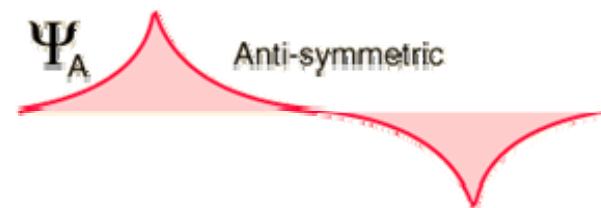
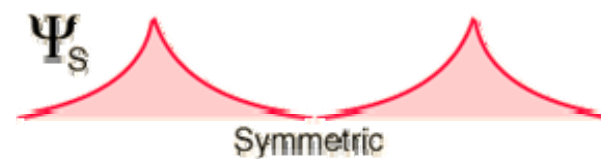
Charakter funkcji	Przybliżone wyrażenie	Nazwa	Charakter funkcji	Przybliżone wyrażenie	Nazwa
	$S_A + S_B$	σ_S		$S_A - S_B$	σ_S^*
	$P_{zA} - P_{zB}$	σ_z		$P_{zA} + P_{zB}$	σ_z^*
	$P_{xA} + P_{xB}$	π_x		$P_{xA} - P_{xB}$	π_x^*

Cząsteczka wodoru H₂

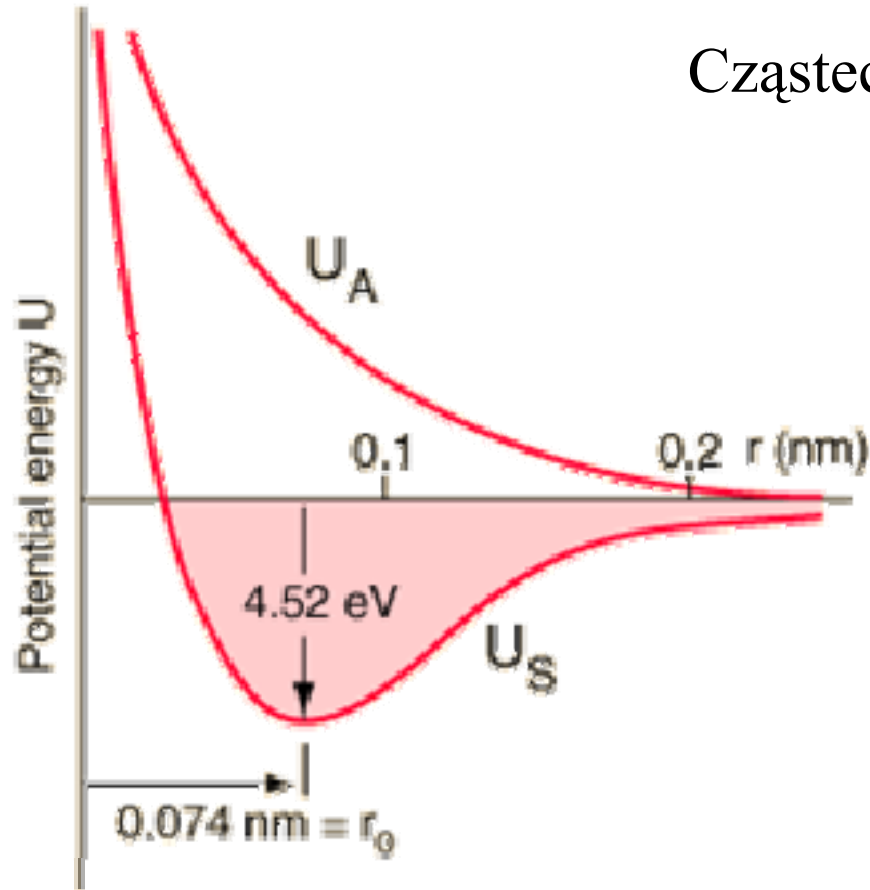
$$\Psi_S(\vec{r}_1, \vec{r}_2) = \frac{1}{\sqrt{2}} [S(\vec{r}_{1A}) \cdot S(\vec{r}_{2B}) + S(\vec{r}_{1B}) \cdot S(\vec{r}_{2A})]$$

$$\Psi_A(\vec{r}_1, \vec{r}_2) = \frac{1}{\sqrt{2}} [S(\vec{r}_{1A}) \cdot S(\vec{r}_{2B}) - S(\vec{r}_{1B}) \cdot S(\vec{r}_{2A})]$$

Ze względu na zakaz Pauliego funkcja falowa dwóch identycznych elektronów musi być antysymetryczna. Oznacza to, że dla elektronów o przeciwnych spinach część przestrzenna funkcji falowej musi być symetryczna, zaś dla elektronów o takich samych spinach – część przestrzenna funkcji falowej musi być antysymetryczna. To gwarantuje, że cała funkcja jest antysymetryczna. U góry pokazane jest to dla dwóch atomów wodoru w dużej odległości. Po lewej stronie funkcje falowe dla dwóch atomów w cząsteczce. Widać tworzenie się stanu wiążącego i antywiążącego.

Cząsteczka wodoru H₂

Oddziaływanie między elektronami prowadzi do silnego wiązania cząsteczki wodoru, energia dysocjacji wynosi 4.52 eV , zaś odległość między jądrami $0,74 \text{ \AA}$.

Na rysunku widać energie elektronową dla stanu wiążącego (z minimum) i stanu antywiążącego.

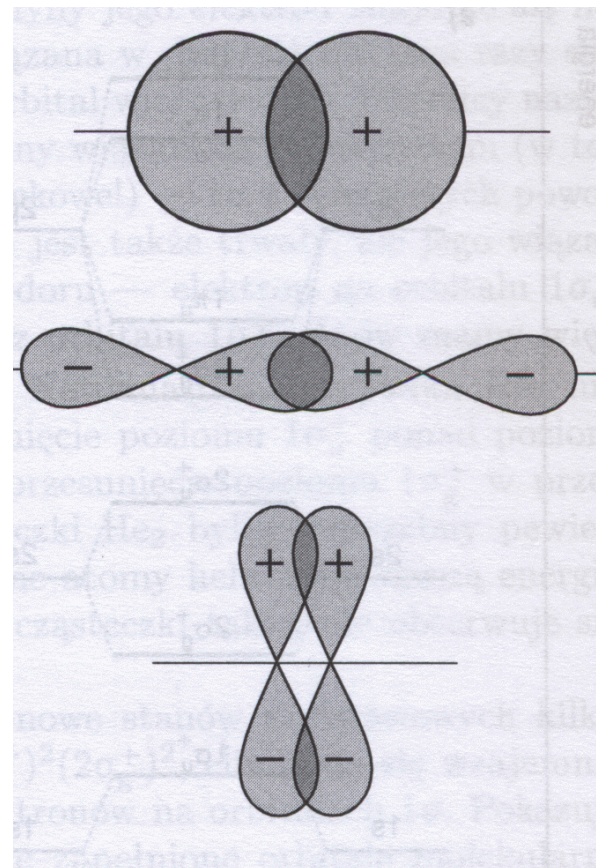
orbitale σ - nie ulegają zmianie przy obrotach wokół osi cząsteczki

orbitale π - zmieniają znak przy obrocie o π .

g – gerade parzyste przy inwersji względem środka cząsteczki

u – ungerade nieparzyste.

Liczba na początku – numer porządkowy orbitalu danego typu.

Oscylacje i rotacje cząsteczek

Postać równania Schrodingera dla ruchu jąder

$$[\hat{T}_N + E_{el}(\vec{R})]\chi^n(\vec{R}) = E\chi^n(\vec{R})$$

Rozważamy molekułę dwuatomową:

W przypadku molekuły dwuatomowej wygodnie jest przejść do współrzędnej opisującej odległość między atomami. Oznaczmy ją też R

Powyższe równanie oznacza więc możliwość zmiany długości wektora $\vec{R}$, czyli oscylacje oraz zmianę jego orientacji w przestrzeni, czyli rotacje cząsteczki.

Rozwiązanie prowadzi nas do rotacyjnej części funkcji falowej, opisanej przez harmoniki sferyczne

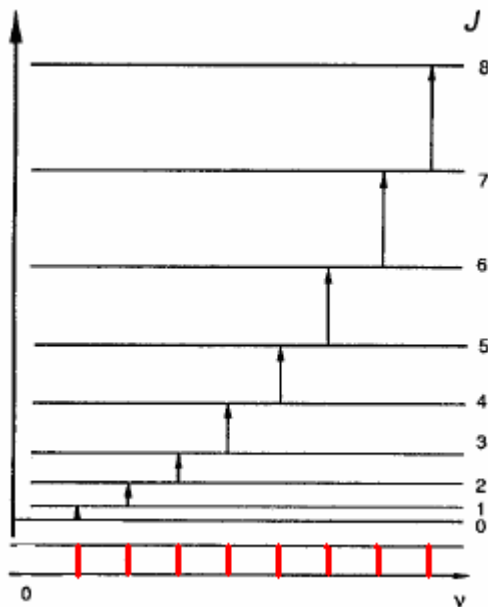
$$\chi_{rot}(\vec{R}) = \chi_{rot}(\theta, \varphi) = Y_{JM}(\theta, \varphi)$$

$$E_{rot}^J = \frac{\hbar^2 J(J+1)}{2\mu R_e^2} = \frac{\hbar^2 J(J+1)}{2I} = BJ(J+1)$$

Rotacyjna liczba kwantowa J wyznacza moment pędu cząsteczki, a liczba kwantowa $M = -J, \dots, +J$ jego rzut na wyróżniony kierunek w przestrzeni. I jest momentem bezwładności jąder względem osi przechodzącej przez środek masy i prostopadłej do osi cząsteczki, zaś B nosi nazwę stałej rotacji. R_e jest odległością jąder odpowiadającą stanowi równowagi ze względu na drgania.

Odległości między kolejnymi poziomami rotacyjnymi wynoszą więc:

$$E_{rot}^J - E_{rot}^{J-1} = 2BJ$$

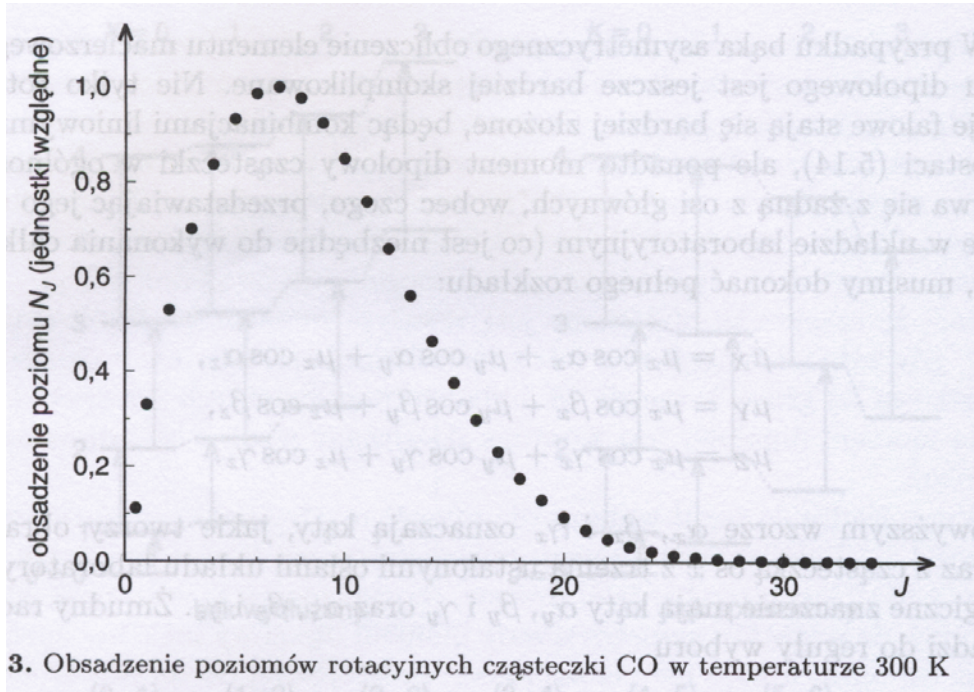

Przejścia rotacyjne

Dozwolone są przejścia dla $\Delta J = \pm 1$

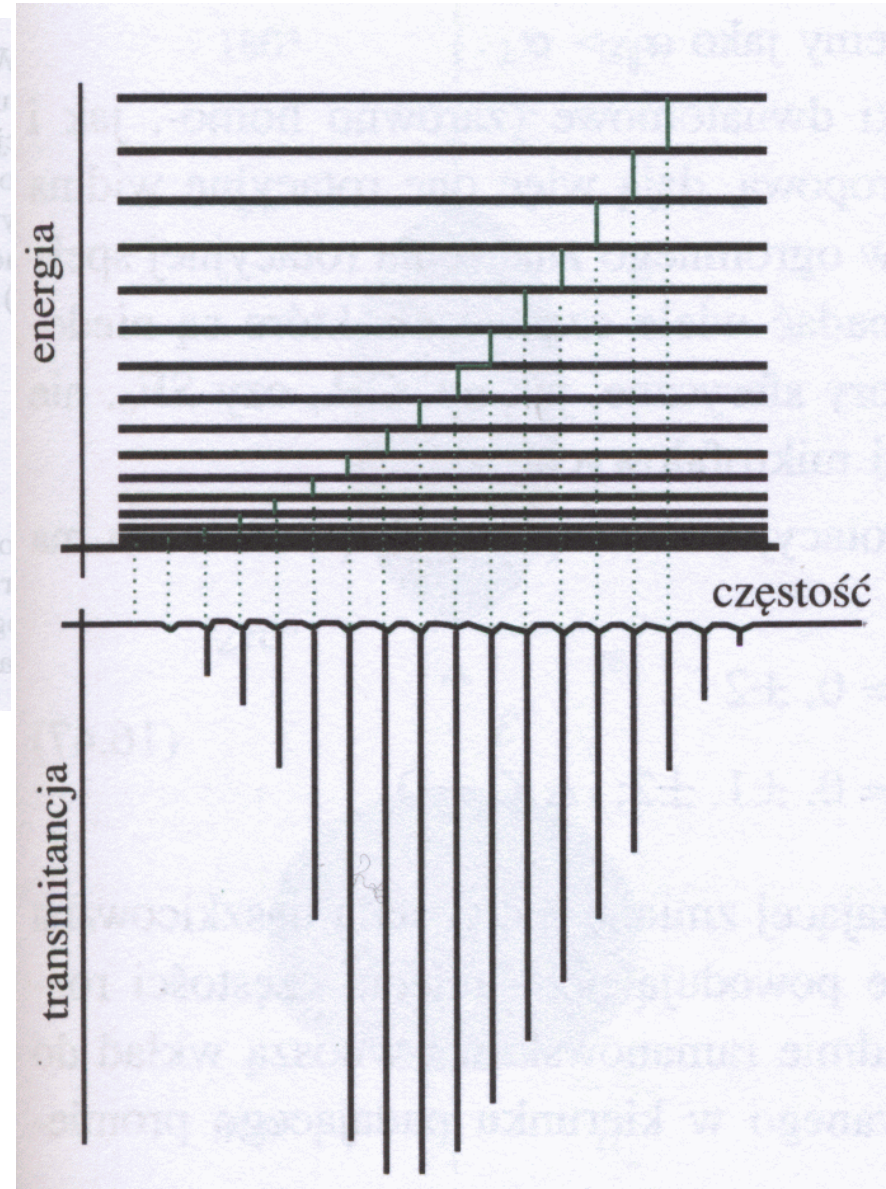
Obserwujemy równoodległe linie

Widma rotacyjne

$$N \propto g_{rot} \exp\left(-\frac{E_{rot}}{k_0 T}\right)$$

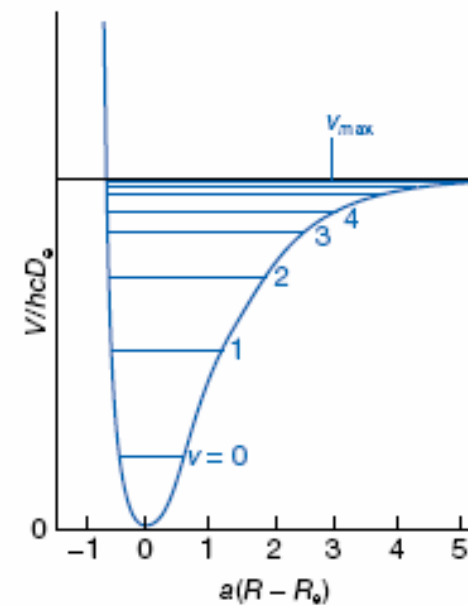
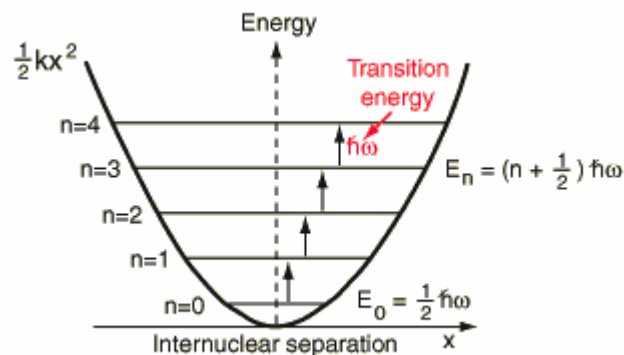
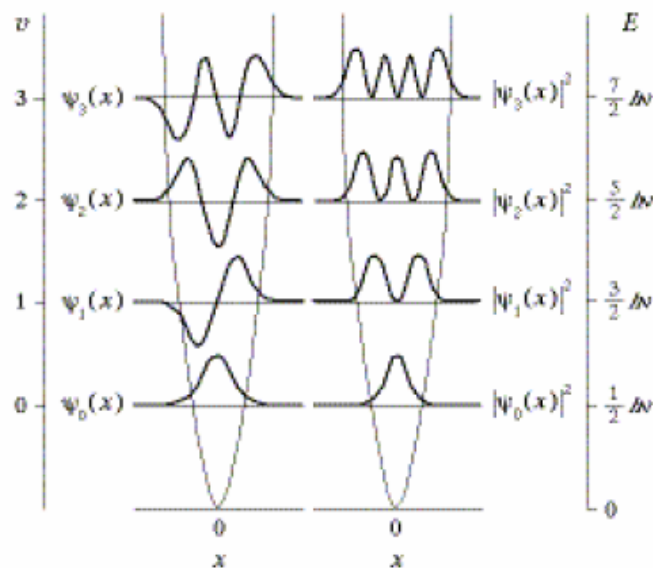
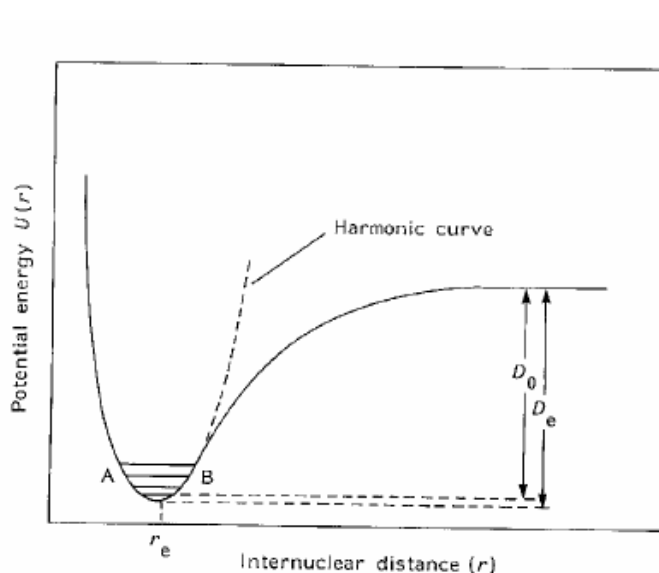
$$N_J \propto (2J + 1) \exp\left(-\frac{BJ(J + 1)}{k_0 T}\right)$$

Dla części oscylacyjnej, w przybliżeniu małych drgań mamy:

$$\chi_{osc}^v(\vec{R}) = \chi_{osc}^v(R) = N_v \exp(-x^2/2) H_v(R) \quad \leftarrow \begin{array}{l} \text{wielomian} \\ \text{Hermite'a} \end{array}$$

$$E_v = \hbar\omega(v + 1/2)$$

Dozwolone przejścia optyczne
 $\Delta v=1$

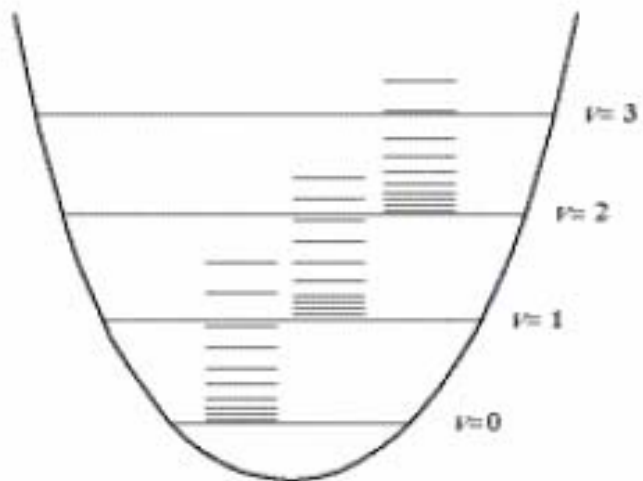
Parametry oscylacji

cząsteczka	ν (10^{13}Hz)	Energia (meV)
C ₂	4,92	204
N ₂	7,07	293
O ₂	4,37	196
HCl	8,64	357
HBr	7,65	316
HJ	11,88	491

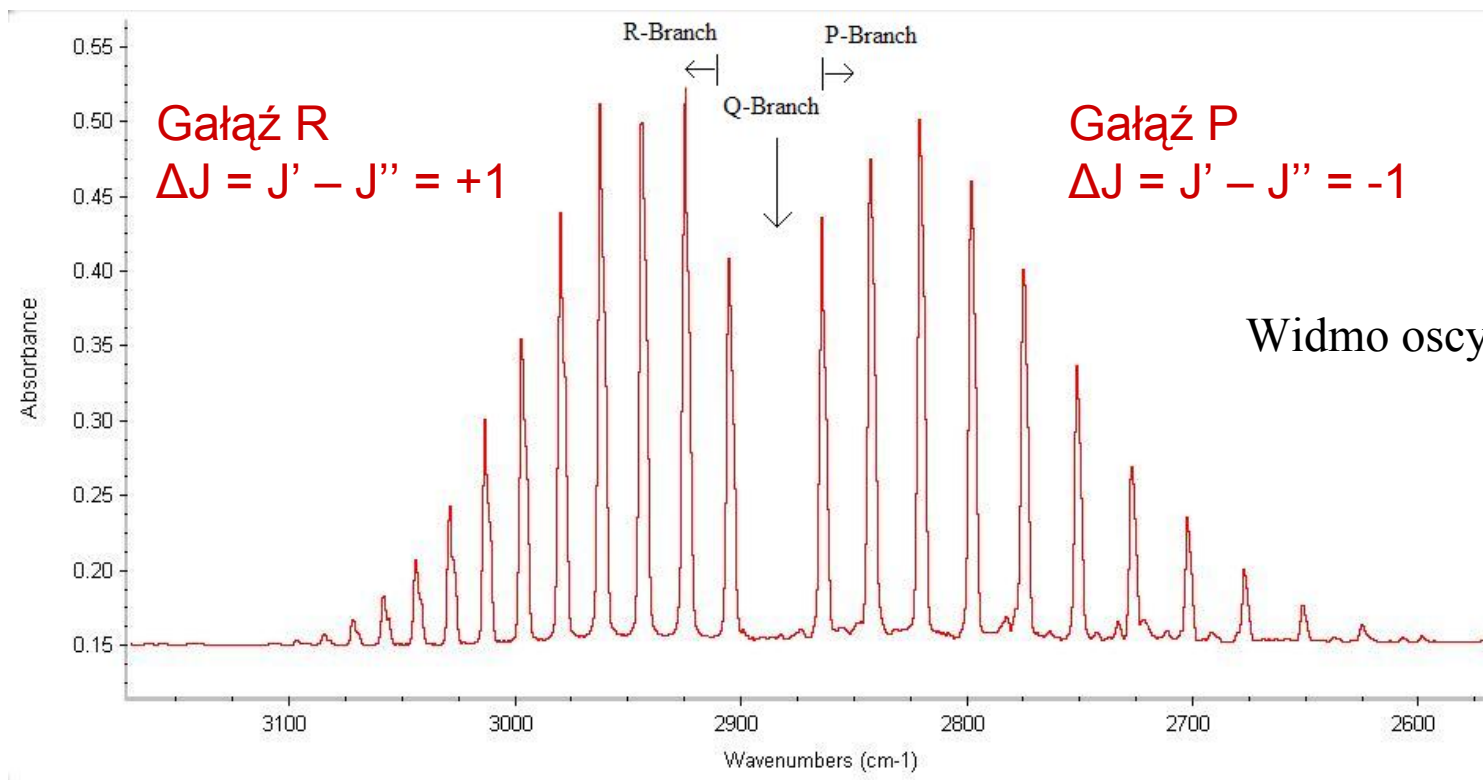
Parametr rotacji

cząsteczka	B(meV)
OH	2,341
HCl	1,32
NO	0,211
CO	0,239
KBr	0,01

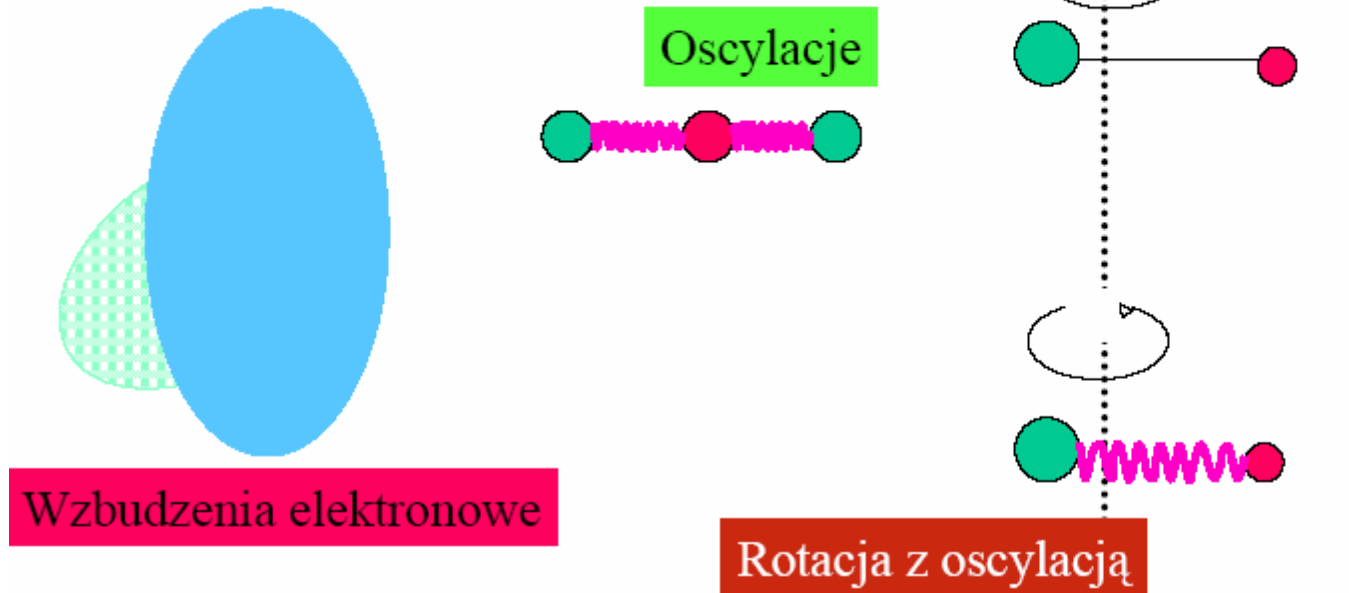
Odległości energetyczne poziomów oscylacyjnych są większe niż poziomów rotacyjnych.

Stany oscylacyjno-rotacyjne

Energie od największych do najmniejszych

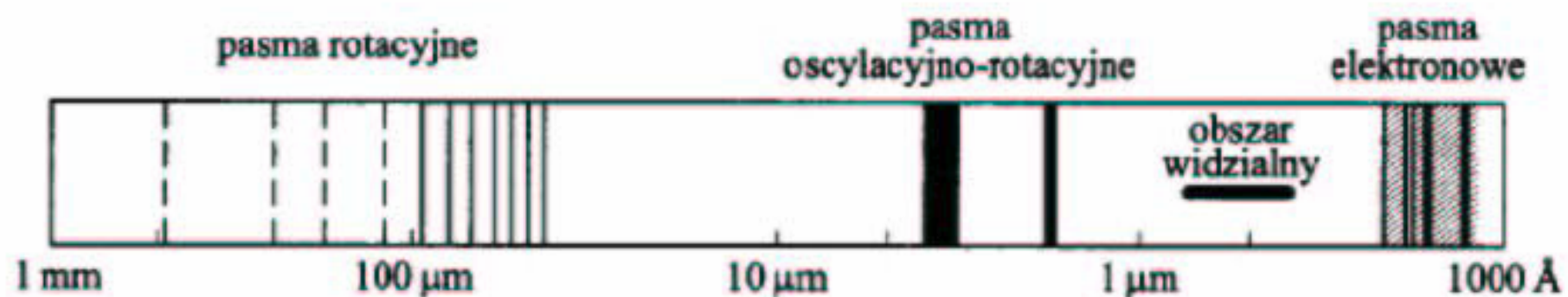
$$E_{el} \gg E_{osc} \gg E_{rot}$$

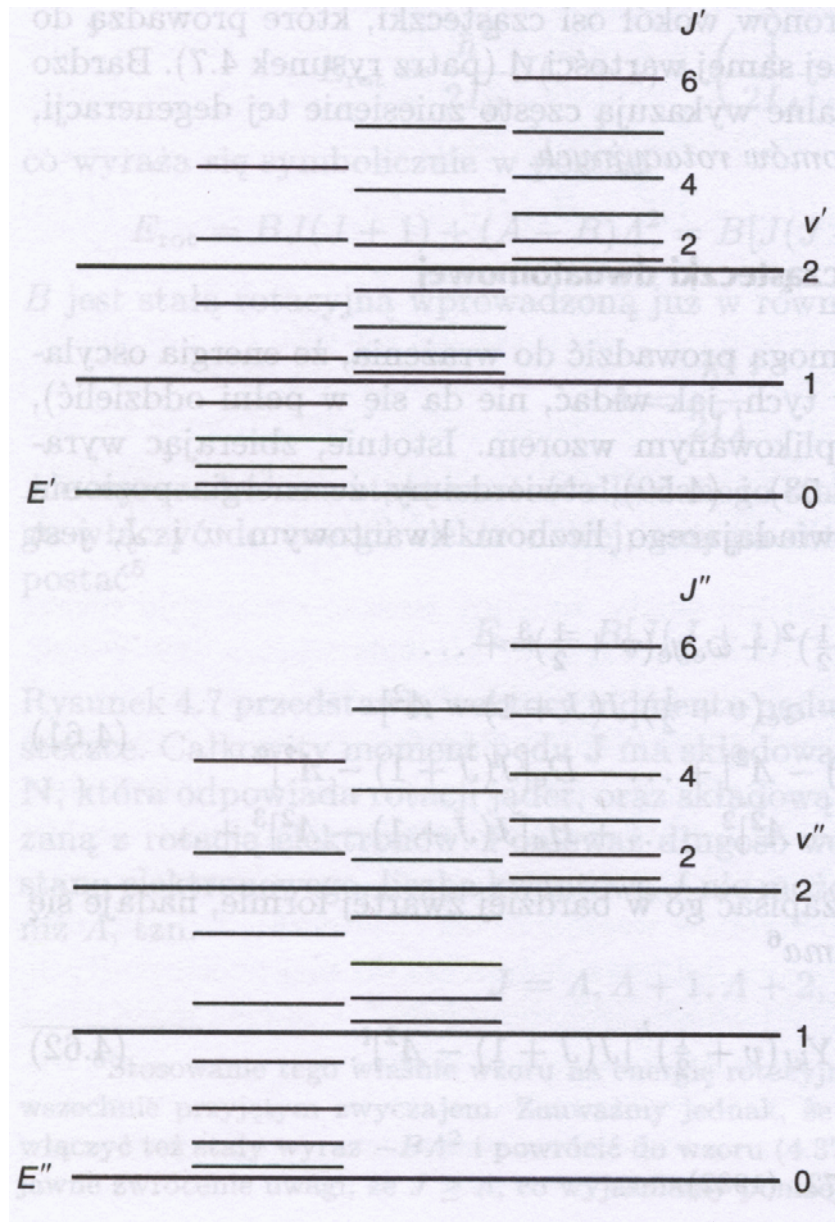
Widma rotacyjne związane są tylko ze zmianą ruchu obrotowego – $\lambda \sim 0.1 - 10$ cm (mikrofale)

Widma oscylacyjno-rotacyjne odpowiadają jednocześnie zmianie stanu drgań i rotacji cząsteczki – $\lambda \sim 1 - 100$ μ m (podczerwień)

Widma elektronowo-oscylacyjno-rotacyjne związane są ze zmianą stanu chmury elektronowej, której towarzyszy też zmiana oscylacji i rotacji – $\lambda \sim 100$ nm – 1 μ m (zakres widzialny i nadfioletu)

Położenie pasm widma (małej) cząsteczki HCl

$$E = E_{el}^n + BJ(J+1) + \hbar\omega_e \left(v + \frac{1}{2} \right)$$

Prawa przejść optycznych

Gdy następuje zmiana stanu energetycznego układu o ΔE , może być wyemitowana lub zaabsorbowana energia ΔE w postaci fotonu promieniowania elektromagnetycznego.

Nie wszystkie możliwe przejścia są dozwolone.

Rozważmy najprostszy układ - atom dwupoziomowy i jego oddziaływanie z polem promieniowania, które zapiszemy jako zaburzenie w postaci fali płaskiej $\vec{E} \cos(\vec{k}\vec{r} - \omega t)$

$$\left(-\frac{\hbar^2}{2m_e} \Delta + V + e\vec{E}\vec{r} \cos(\vec{k}\vec{r} - \omega t) \right) \psi(\vec{r}, t) = i\hbar \frac{\partial \psi(\vec{r}, t)}{\partial t}$$

Niech atom znajduje się w $\vec{r} = \mathbf{0}$

Długość fali promieniowania elektromagnetycznego jest typowo znacznie większa niż zasięg funkcji elektronowych w atomie, więc przyjmujemy w fali płaskiej $\vec{r} = \mathbf{0}$

W takim przypadku hamiltonian ma postać

$$\left(-\frac{\hbar^2}{2m_e} \Delta + V + e\vec{E}\vec{r} \cos \omega t \right) \psi(\vec{r}, t) = i\hbar \frac{\partial \psi(\vec{r}, t)}{\partial t}$$

Hamiltonian bez zaburzenia ma postać

$$\left(-\frac{\hbar^2}{2m_e} \Delta + V + \right) \psi(\vec{r}, t) = i\hbar \frac{\partial \psi(\vec{r}, t)}{\partial t}$$

i jego rozwiązaniem są funkcje własne atomu. Jako zaburzenie pojawiać się będą wyrażenia typu:

$$H_{ij} = \int \psi_i^*(\vec{r}) e\vec{E}\vec{r} \psi_j(\vec{r}) d^3 r$$

Wyrażenia takie nazywamy elementami macierzowymi momentu dipolowego przejścia. Znikanie tych elementów oznacza brak zmiany funkcji falowej, czyli oznacza, że nie ma przejścia między poziomami atomu.

Widać, że zawsze $H_{ii}=0$.

Jeśli światło spolaryzowane np. w kierunku z (w kierunku z drga wektor natężenia pola elektrycznego), to element macierzowy momentu dipolowego przejścia ma postać

$$H_{ij} = \int \psi_i^*(\vec{r}) eEz \psi_j(\vec{r}) d^3r$$

Zbadamy ten element między funkcjami własnymi atomu wodoru

$$H_{ij} = \int \psi_{n,l,m}^*(r, \theta, \varphi) eEr \cos \theta \psi_{n',l',m'}(r, \theta, \varphi) d^3r$$

$$\psi_{n,l,m}^*(r, \theta, \varphi) = \psi_{n,l}(r, \theta) e^{-im\varphi}$$

$$\psi_{n',l',m'}(r, \theta, \varphi) = \psi_{n',l'}(r, \theta) e^{im'\varphi}$$

$$H_{ij} \neq 0 \quad \text{dla } m=m'$$

Można też pokazać, że dla światła spolaryzowanego w kierunku x lub y element macierzowy nie znika jeśli $m = m' \pm 1$

Reguła wyboru dla momentu pędu elektronu $l = l' \pm 1$
może też być otrzymana w podobnych, ale nieco bardziej żmudnych
rachunkach.

Opierając się na ścisłej teorii oddziaływań między światłem i
elektronami oprócz przejść dipolowych elektrycznych dostajemy także
przejścia wyższych rzędów:

- magnetyczne dipolowe
- elektryczne kwadrupolowe
- magnetyczne kwadrupolowe
- elektryczne oktupolowe itd.